

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

29E JAARGANG

WOENSDAG 9 FEBRUARI 1944

No. 1442

COMMISSIE VAN REDACTIE:

*J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).*

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85 per jaar („Prijsvaststelling No. 052. IM 312"). Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.), telefoon 38340.*

BERICHT.

AAN DE LEDEN VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT.

Wij verzoeken den leden van het Nederlandsch Economisch Instituut, welke hun contributie voor 1944 nog niet voldeden, beleeft deze contributie, ten bedrage van f 20,—, vóór 1 Maart a.s. te willen voldoen door storting op girorekening 8408 (ten namè van het Nederlandsch Economisch Instituut, „Weekblad Economisch-Statistische Berichten") of op onze rekening bij de heeren R. Mee- & Zoonen, Rotterdam.

INHOUD:

	Blz.
Vóór vijf en twintig jaar	72
Het Fonds voor de Prijspolitiek door <i>K. J. Groeneveld</i>	72
Enkele economische aspecten van de octrooiverleening door <i>Mr. J. W. van der Zanden</i>	74
De Nederlandsche kapitaalmarkt door <i>P. L. van der Velden</i>	75
De huisvesting en verzorging van bejaarden door <i>Mr. J. Everts</i>	77
De bevolking van Amsterdam door <i>J. Willems</i>	80
Ontvangen boeken, brochures en statistieken	82
Overheidsmaatregelen op economisch gebied	83
Statistieken	
Stand van 's Rijks kas — Bankstaten	83

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Men verwacht, dat in den loop van deze maand het tempo van de afgifte van schatkistpapier aanmerkelijk hooger zal liggen dan in de achter ons liggende maanden. Er vervallen in de eerste plaats vrij omvangrijke posten papier, vervolgens zijn er per medio Februari en begin Maart lossingen en coupons te betalen en tenslotte zijn er de periodieke uitgaven. Alles bijeen zal dat een ordentelijk bedrag eischen, waarvoor schatkistpapier moet worden afgegeven. Dat wil natuurlijk geenszins zeggen, dat er kans is, dat de markt dicht bij het verzadigingspunt komt dan voorheen. Immers, alles wat ter vervanging van bestaand papier wordt uitgegeven, verandert niets aan de vraag- en aanbodverhouding. En voorzover het gaat om de dekking van nieuwe geldbehoeften is de uiteindelijke besteding der gelden van beteekenis, nl. of zij in de char-tale of de girale sfeer te land komen. Terwijl dan tenslotte nog rekening gehouden moet worden met het feit, dat een zeker bedrag aan biljettenomloopaccres steeds mogelijk is zonder verkrapting van de markt uithoofde van de toeneming van de buitenlandsche wisselportefeuille. Naar de ervaringen der laatste maanden is er vrijwel evenwicht tusschen accres der biljettencirculatie en der buitenlandsche vorderingen. Zoodat per saldo ook de geldmarktsituatie onveranderd blijft, waarbij de omvang van de afgifte van papier door de Schatkist irrelevant is.

De tarieven op de open markt blijven dan ook, ondanks de ruimere afgifte, onveranderd laag.

Op de *obligatiemarkt* waren in de verslagweek de omzeten niet bijzonder groot, maar de stemming bleef gunstig. De gestaffelde leening was voortdurend boven pari, de $3\frac{1}{2}$ % leeningen fluctueerden tusschen $99\frac{7}{8}$ en pari. Zeer opvallend was de stijging van de 3 % leening 1936 tot niet minder dan $104\frac{1}{2}$, waarmee het rendementspeil van dit papier is teruggelopen tot rond $2\frac{1}{2}$ %. De leening loopt betrekkelijk kort (gemiddeld overigens slechts drie jaar korter dan de $3\frac{1}{2}$ % Nederland 1942) en het is een vooroorlogsleening, en die twee feiten tezamen zijn den koper een offer waard van $1\frac{1}{2}$ % per jaar. Maakt men de vergelijking met een andere vooroorlogsche leening, bijv. de 3— $3\frac{1}{2}$ % leening 1938, dan blijft alleen over een looptijdverschil van 10 jaar, die den belegger blijkbaar een offer waard is van ruim een procent per jaar rendement. Daarbij bedenke men dat, wanneer de kapitaalrente zou stijgen tot boven de $4\frac{1}{2}$ %, de theoretische koers van de 3 % 1936 nog niet eens zooveel hooger ligt dan de gestaffelde leening als thans het geval is.

De toevloed van onuitvoerbare orders op de obligatiemarkt is ook al zoo groot geworden, dat men de „orderprovisie", die kort geleden van toepassing werd verklaard op pandbrieven, nu ook tot vele obligatiën is gaan uitbreiden.

VOÓR VIJF EN TWINTIG JAAR.

UIT „ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN” VAN 5 FEBRUARI 1919.

Anderzijds wordt vermoedelijk nergens scherper tusschen scheepvaart en spoorweg geconcurréerd dan hier te lande; die concurrentie heeft steeds haar stempel gedrukt op onze spoorwegtariefpolitiek met hare sterk aflopende barèmes, hare tallooze speciale tarieven, waarvan vele bij gestremde scheepvaart buiten werking treden en met hare groote vrijheid in het sluiten van vervoerovereenkomsten; de verandering, die de oorlog hierin heeft gebracht, zal ongetwijfeld spoedig weer verdwijnen en de concurrentie zal herleven, en wel eer verscherpt dan verzwakt, niet alleen wegens de voorgenomen uitbreidingen en verbeteringen der waterwegen, maar ook vooral en reeds dadelijk tengevolge van de steeds verder voortschrijdende concentratie in de exploitatie onzer spoor- en tramwegen.

Intusschen niet voor de concurrentie maar voor de samenwerking tusschen spoor- en waterweg willen, blijkens het opschrift, deze regelen de aandacht vragen; deze samenwerking, zich uitende in de bevordering van de overlading van schip in wagon of omgekeerd, in wat de Duitschers noemen „Umschlagsverkehr” en „Umschlagstarife” laat uiteraard weinig te wenschen over in de zeehavens; want al komt ook op het Continent tusschen den spoorweg en de zeevaart concurrentie voor, als regel zullen toch in de zeehavens die beide, elk op de grens van zijn gebied gekomen, elkaar gaarne de hand reiken, evenzeer ligt het voor de hand, dat over het algemeen het zoetwater minder aantrekkingskracht op de spoorwegen uitoefent; daar treedt de belangenstrijd naar voren, het streven om de eenmaal ten vervoer verworven goederen geheel of zoover mogelijk, zij het ook langs omwegen, ter bestemming te voeren.

Uit een artikel: „Verbinding tusschen spoor- en waterweg”.

HET FONDS VOOR DE PRIJSPOLITIEK.

In de Nederlandsche Staatscourant van 6 December 1943 is een door den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën en den Gemachtigde voor de Prijzen gemeenschappelijk onderteevend Besluit afgekondigd tot vorming van een „Fonds voor de Prijspolitiek”. De materiele inhoud is vervat in het eerste van het uit slechts 2 artikelen bestaande Besluit. Dit artikel heeft den volgende tekst:

1. Ter bevordering van een doeltreffende prijspolitiek wordt een „Fonds voor de Prijspolitiek” ingesteld, hetwelk zijn verantwoording vindt in titel B, Kapitaaldienst, van de begrooting van den Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen.
2. Ten bate van dit fonds komen:
 - a. ontvangsten, voortvloeiende uit bepalingen in prijsvoorschriften en prijsvaststellingen, omtrent het van prijzen en vergoedingen afdragen van bedragen;
 - b. een ontvangst ten laste van titel A, Gewone Dienst, van de in het eerste lid genoemde begrooting, tot het voordeelig verschil tusschen de ontvangsten en de uitgaven van dien Titel;
 - c. ontvangsten tot het voordeelig verschil tusschen heffingen en uitkeeringen, welke voor hetzelfde doel als dit besluit beoogt, vóór het in werking treden van dit besluit werden ontvangen en gedaan, voorzover zij in onderling overleg tusschen de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Financiën en van Handel, Nijverheid en Scheepvaart en den Gemachtigde voor de Prijzen als baten van het Fonds voor de Prijspolitiek worden aangewezen.
3. Ten laste van dit fonds komen:
 - a. uitgaven, met toestemming van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën door den Gemachtigde voor de Prijzen vastgesteld, tot verlaging van prijzen en vergoedingen;
 - b. uitgaven, tot hetzelfde doel als sub a) vóór het in werking treden van dit besluit vastgesteld door een andere instantie dan den Gemachtigde voor de Prijzen, zulks na toestemming van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën en den Gemachtigde voor de Prijzen;
 - c. uitgaven tot het nadeelig verschil tusschen heffingen en uitkeeringen, welke voor hetzelfde doel als dit besluit beoogt, vóór het in werking treden van dit besluit werden ontvangen en gedaan,

voorzover zij in onderling overleg tusschen de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Financiën en van Handel, Nijverheid en Scheepvaart en den Gemachtigde voor de Prijzen als uitgaven van het Fonds voor de Prijspolitiek worden aangewezen.

4. De wettelijke bepalingen met betrekking tot het Landbouwcrisisfonds blijven ongewijzigd van kracht.

De afkondiging van dit uit prijspolitiek en financieel gezichtspunt belangwekkende Besluit geeft ons aanleiding tot de volgende kantteekeningen en beschouwingen.

Consolideerende strekking van het Besluit.

Reeds spoedig nadat de oorlogsomstandigheden de Overheid hadden genoopt, zich intensief met de beheersching van den opwaartschen druk op het Nederlandsche prijsniveau te bemoeien, bleek het in verschillende gevallen wenschelijk, aan de vaststelling van prijzen bepaalde heffingen en/of uitkeeringen te koppelen.

Op het terrein van de voedselvoorziening, dus in hoofzaak in den agrarischen sector, betekende dit in beginsel niets anders dan een voortzetting van de, na het intreden van de landbouwcrisis toegepaste methoden. Het Landbouwcrisisfonds¹⁾, ingesteld bij de Landbouwcrisiswet 1933, vormde hier als onderdeel van de begrooting van het Departement van Landbouw en Visscherij sinds jaar en dag de overkapping van het geheel der financieele maatregelen, waarvan de uitvoering gedecentraliseerd was en is bij de vele organen en suborganen, welke de Overheid zich in het kader van de zgn. landbouwcrisismaatregelen had gevormd. Met het LCF beschikt de Overheid op het genoemde terrein over het centrale overzicht, met betrekking tot het uitgebreide en vaak zeer ingewikkelde complex van financieele maatregelen, welke verband houden met de voedselvoorziening.

Op de buiten den sector van de voedselvoorziening gelegen terreinen echter moesten in die gevallen, waarin in de afgelopen drie jaren het doen van heffingen en/of uitkeeringen gewenscht bleek, met de uitvoering hiervan en het beheer over eventueel voorkomende saldi telkenmale zeer verschillende organen worden belast, zonder dat er in feite sprake was van een toporgaan, dat een met het LCF vergelijkbare functie uitoefende. Zoo verrichten thans verschillende Rijksbureaux heffingen en uitkeeringen met prijspolitieke strekking. Doch ook enkele organen van het bedrijfsleven vervullen, onder contróle van de Overheid, deze functies. Daarnaast verleende het Departement van Financiën als sluitstuk op prijsvaststellingen in bijzondere gevallen rechtstreeks financieelen steun aan het bedrijfsleven. Tenslotte werd door den Gemachtigde voor de Prijzen in enkele gevallen aan prijsvaststellingen het betalen van heffingen als voorwaarde verbonden, welke heffingen, in afwachting van de oprichting van het Fonds, werden gereserveerd. Ten gunste van de begrooting van den Gemachtigde voor de Prijzen kwam ook het aanzienlijke bedrag aan boeten, opgelegd ingevolge de berechting van prijsovertredingen. Als gevolg van één en ander beschikken aldus ook verschillende organen over soms niet onbelangrijke saldi, waarvan de bestemming niet steeds bij voorbaat kon worden geregeld.

De noodzaak, in uiterst dynamische tijdsomstandigheden met spoed maatregelen te treffen, noopte de Overheid tot dergelijke incidenteele oplossingen. Uiteraard bemoeilijkte deze ontwikkeling een regelmatige en snelle oriëntering van de Overheid omtrent de financieele consequenties van het geheel dezer maatregelen. De eerste strekking van het Besluit tot vorming van een Fonds voor de Prijspolitiek²⁾ is nu, het beheer over dit geheel van heffingen en uitkeeringen, evenals over de zich voordoende saldi, principieel in één hand te vereenigen, waarmede het uit financieel zowel als uit prijspolitiek oogpunt gewenschte centrale overzicht gediend is. Uiteraard zal daarbij de technische uitvoering niet

¹⁾ Hierna aan te duiden met LCF.

²⁾ Hierna aan te duiden met FPP.

anders dan in sterke mate gedecentraliseerd moeten blijven. De instelling van het Fonds heeft aldus een consolideerende strekking.

De paralleliteit met de ontwikkeling, welke indertijd tot de instelling van het LCF leidde, springt hierbij in het oog. Ook toen betekende de Landbouwcrisiswet — nevens uitgangspunt voor verderstreckende maatregelen — in hooge mate de consolideering van talrijke, reeds eerder onder den druk der omstandigheden genomen beslissingen.

Het beheer van het Fonds voor de Prijspolitiek.

Blijkens het Besluit berust het beheer van en de verantwoording voor het FPP bij den Gemachtigde voor de Prijzen. Zulks echter met dien verstande, dat uitgaven, ten laste van het Fonds, slechts met toestemming van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën kunnen worden verricht. De vastlegging van dit beginsel is een logisch voortvloeiende uit het tweeledig aspect, dat dergelijke uitgaven bieden. De noodzaak tot het verrichten van uitkeeringen bij de door de Overheid geleide prijsvorming vloeit immers voort uit een zich eventueel voordoeënde spanning tusschen de hoogte van de voor afnemers vastgestelde prijzen en de hoogte van de prijzen, die aan de leverende ondernemingen moeten toekomen. Beide elementen te beoordeelen behoort in eersten aanleg tot de competentie van den Gemachtigde, die ook over het daartoe noodige apparaat beschikt. Zijn beslissingen kunnen echter voor de overheidsfinanciën belangrijke consequenties dragen en het is dan ook ongetwijfeld een juist organisatorisch beginsel, dat prijspolitieke maatregelen, wat betreft hun eventuele financiële consequenties, met het betrokken Departement worden behandeld.

Vergelijkt men nu den tekst van de betreffende artikelen in de Landbouwcrisiswet met die van het FPP, dan valt het op, dat bepalingen, welke de uitgaven onderwerpen aan een toestemming van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën, in de eerste wet ontbreken. Hieruit zou de conclusie kunnen worden getrokken, dat het beheer van het LCF een grootere mate van vrijheid geniet.

Inderdaad was het deze overweging, welke er indertijd toe heeft geleid den Minister van Landbouw de beschikking te geven over een eigen fonds. Moeilijk viel immers in het bijzonder in onderdeelen te begrooten, welke bedragen gemoeid zouden zijn, bij de uitvoering van de te nemen crisismaatregelen, waar toch eerst uit de dynamiek der omstandigheden de te treffen maatregelen zelf voortvloeiden. Toch zal men niet een te groote beteekenis aan bedoeld verschil mogen hechten. In de eerste plaats is immers ook de begrooting van het LCF onderworpen aan de goedkeuring van den Secretaris-Generaal van het financiële Departement. Slechts binnen het kader van de totale begrooting bestaat een zekere mate van vrijheid. Daarbij dient echter de vaststelling der verschillende prijzen, waaruit eventueel surplussen of deficitten ontstaan, aan de goedkeuring van den Gemachtigde voor de Prijzen te worden onderworpen.

Anderzijds zal het welhaast noodzakelijk zijn, dat ook het beheer van het FPP een vrij groot mate van vrijheid geniet. De huidige oorlogsomstandigheden immers maken de dynamiek op het niet-agrarisch terrein zeker niet geringer dan op dat van de voedselvoorziening. Terwijl, op het laatste gebied de opstelling van een financieel budget nog in vrij sterke mate kan berusten op een productie- en afzetplan, dat althans voor een zekere periode vrij scherp omlijnd vast staat, ontbreekt een dergelijke vaste grondslag voor de industrie wel in heel sterke mate.

De verhouding tot de bestaande fondsen.

Uit den tekst van de leden 2c en 3c van het Besluit blijkt vooral de consolideerende strekking van het Fonds.

Aangezien het hier vooral de fondsen betreft, welke in beheer zijn bij verschillende onder het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart ressorteerende Rijksbureaux, bepaalt het Besluit, dat de overname van deze fondsen, d.w.z. het opnemen in de begrooting van het FPP van de voor-, resp. nadeelige verschillen tusschen heffingen en uitkeeringen en het overnemen van eventueel voorkomende saldi, in overleg met het betrokken Departement geschiedt.

Wat de verhouding tot het LCF betreft, bepaalt het Besluit in artikel 1 sub 4 uitdrukkelijk, dat de wettelijke bepalingen met betrekking tot dit fonds van kracht blijven. Het ware immers denkbaar geweest, dat de Overheid tot de instelling van een enkel alomvattend staatsfonds met prijspolitieke strekking was overgegaan, waarvan dan het bestaande LCF in bepaalde vorm deel had kunnen uitmaken. De volgende overwegingen hebben daar echter van doen afzien.

In de eerste plaats zou een verdere centralisatie weinig nut meer hebben afgeworpen, nu de Overheid in het LCF reeds de financiële consequenties van het voedselvoorzieningsbeleid overziet. Waar voorts het beheer over het LCF op een langjarige ervaring kan bogen, zou een doen opgaan in een nog in zijn ontwikkelingsstadium verkeerd fonds ook organisatorische bezwaren hebben gehad. Bovendien zou de bedoelde samenvatting automatisch weer de vraag hebben opgeworpen naar de mate, van gebondenheid in het beheer van het LCF. Bij het besluit, het LCF als zelfstandige organisatie te handhaven, heeft echter den doorslag gegeven het feit, dat er naast groote overeenkomst, ook een wezenlijk verschil in karakter bestaat tusschen het LCF en het FPP. Waar dit laatste nl. principieel slechts bemoeienis heeft met het doen van heffingen en uitkeeringen van prijspolitiek karakter, een functie, die ook aan het LCF inhaerent is, treedt dit laatste daarnaast ook als *financieringsinstituut* op. Deze functie is een gevolg van het feit, dat de Overheid op het terrein van de voedselvoorziening sinds jaar en dag optreedt als ondernemer en in zekeren zin, door middel van haar commerciële lichamen, een „voedselvoorzieningsbedrijf” exploiteert met de daaraan verbonden consequentie, dat dit dan ook over een eigen bedrijfskapitaal dient te beschikken ter financiering van het overnemen, den opslag en eventueel de be- en verwerking der producten. Tevens brengt dit mee, dat de commerciële lichamen, ressorteerd onder „Voedselvoorziening”, bij hun handeligen winsten of verliezen maken, welke voor een overwegend deel het gevolg zijn van een doelbewuste prijspolitiek. In dit laatste geval is overigens minder sprake van een wezenlijk, maar meer van een technisch vormverschil met het systeem van heffingen en uitkeeringen.

De bedoelde financieringsfunctie is aan het Fonds voor de Prijspolitiek geheel vreemd, daar het zich niet bezig houdt met commerciële handelingen. Men zal dus voor de naaste toekomst de figuur krijgen; dat twee centrale fondsen met prijspolitieke doelstelling naast elkaar staan. Daarbij zal het Landbouwcrisisfonds met de bedrijfschappen en de commerciële lichamen als „financiële dochterinstellingen” het terrein van de voedselvoorziening en het Fonds voor de Prijspolitiek met de bestaande en eventueel nog op te richten fondsen als zijn „dochters” het geheele overige terrein bestrijken.

Dit sluit niet uit, dat met het oog op bijzondere belangen — wij denken bijv. aan de typische in- en uitvoerverhoudingen tegenover andere landen dan het Deutsche Rijk — uit doelmatigheidsoverwegingen fondsen kunnen worden opgericht, welke van de beide genoemde los zullen staan, al zou een dergelijke ontwikkeling het overzicht over de financiële gevolgen van het prijspolitiek beleid wel weer eenigermate bemoeilijken. Daarbij mag niet uit het oog worden verloren, dat de prijzen, waarvoor uit andere landen ingevoerde goederen in het Nederlandsche verkeer worden gebracht, evenals de netto-

opbrengst, welke aan exporteerende ondernemingen toekomt, van groote prijspolitieke beteekenis zijn.

In een volgend artikel zal de werkingssfeer van het Fonds voor de Prijspolitiek worden behandeld.

K. J. GROENEVELD.

ENKELE ECONOMISCHE ASPECTEN VAN DE OCTROOIVERLEENING.

Er kan reden zijn na verloop van jaren na te gaan, of een wettelijke regeling geleid heeft tot het doel, dat den wetgever bij het maken ervan voor oogen stond. Heeft die regeling niet of niet ten volle tot het beoogde doel geleid, dan zal men haar moeten aanvullen of wijzigen. Anderzijds kan bezinning op het daadwerkelijk bereikte nuttig zijn om te beseffen, dat de wetgever niet almachtig is.

Bedoeling van de Octrooiwet.

Een voorbeeld. De Octrooiwet 1910 geeft den uitvinder desgevraagd in den vorm van een octrooi het recht, zijn uitvinding toe te passen met uitsluiting van anderen. De uitvinder, die de techniek vooruit brengt, wordt beloond met een voorsprong op zijn mededingers en/of met de vergoeding, die anderen hem voor een licentie moeten betalen. De wetgever heeft den uitvinder van een nieuw voortbrengsel of een nieuwe werkwijze een bijzondere bescherming in het uitzicht gesteld, teneinde zijn scherpzinnigheid te prikkelen, en vooral opdat hij niet uit vrees voor namaak zijn uitvinding geheim zou houden, tot schade der gemeenschap.

Werking van de Octrooiwet.

De Octrooiwet werkt thans ruim dertig jaren. De Octrooiraad heeft in dat tijdsverloop meer dan 50.000 octrooien verleend: meer dan vijftigduizend uitvindingen zijn in dien tijd in Nederland gepubliceerd. Vele van die uitvindingen zijn, inmiddels weer achterhaald door de ontwikkeling der techniek, maar vaak eerst nadat zij aan die techniek haar bijdrage hadden geleverd. De Octrooiwet heeft dus zeker aan haar doel beantwoord.

Het valt aan den anderen kant niet te ontkennen, dat ook misbruik van octrooien is gemaakt. Hoe goed de wetgever een regeling ook vooraf overdenkt — en de Octrooiwet is grondig voorbereid — alle mogelijkheden kan niemand voorspellen, vooral niet als een wet wordt toegepast zonder dat voldoende rekening wordt gehouden met de bedoeling van den wetgever. Zoo heeft de rechter sinds omstreeks 1930 den houders van octrooien vaak een grootere bescherming gegeven dan de wetgever beoogd en in de Octrooiwet nauwkeurig omschreven heeft. In dit verband worde volstaan met een verwijzing naar de gedegen studie, die Mr J. G. Buddingh de Voogt hierover onlangs in het licht heeft gegeven¹⁾.

Gelukkige nevenwerking van de Octrooiwet door het materieele vooronderzoek.

Naast de beoogde werking kan een wet echter ook onvoorziene gevolgen hebben, die achteraf beschouwd een voordeel blijken. Een gelukkige nevenwerking van de Octrooiwet zal hier in het bijzonder uiteengezet worden aan de hand van een recente Duitse publicatie.

Nederlandsche octrooien worden eerst verleend na een nauwkeurig vooronderzoek. Daarbij wordt in de eerste plaats nagegaan, of de aanvraag om octrooi voldoet aan de formeele eischen, welke de wet stelt. Maar wat belangrijker is: de Octrooiraad onderzoekt ook, of het onderwerp der aanvraag materieel, d.w.z. naar den inhoud, voldoet

aan de wettelijke eischen. Hij controleert, of het voortbrengsel (de werkwijze), waarvoor octrooi wordt aangevraagd, wel nieuw is, d.w.z. of het (zij) niet reeds voldoende openbaar bekend kon zijn om door een deskundige vervaardigd (toegepast) te kunnen worden. Bovendien wordt onderzocht, of het onderwerp der aanvraag wel op een uitvinding beruist, m.a.w. of het niet voor de hand ligt voor den expert, die op de hoogte is van den stand der techniek op zijn speciale gebied. Tenslotte gaat men na, of de uitvinding technisch effect heeft; in de woorden van de wet: of zij strekt tot verkrijging van eenige uitkomst op het gebied van de nijverheid.

Ook de Duitse octrooiwet kent dit stelsel van zgn. materieel vooronderzoek. Ing. Ernst Weisse, leider van de octrooiafdeeling van de Askania-Werke A.G., heeft nu onlangs de economische beteekenis van deze verleeningsprocedure in een, helder licht gesteld²⁾. In het eerste hoofdstuk van zijn boekje behandelt hij namelijk de vraag, waarom octrooien aangevraagd worden. Hij zet daarin het belang uiteen van octrooien en van een octrooi-rechtelijke bewerking van technische invallen en denkbeelden.

De Duitse octrooiwet eischt, dat nauwkeurig wordt vastgesteld, wat beschermd moet worden. Evenzoo bepaalt de Nederlandsche octrooiwet in art. 20 lid 3, dat de aanvraag om octrooi vergezeld moet zijn van een duidelijke en volledige beschrijving van de uitvinding en van een nauwkeurige aanduiding van datgene, waarvoor de aanvrager het uitsluitende recht verlangt. Blijkens art. 23 lid 4 van het Octrooi-reglement moet de beschrijving duidelijk aangeven wat bekend is, wat het nieuwe is en welke uitkomst met dit nieuwe wordt beoogd. Daardoor wordt den lezer van de beschrijving duidelijk gemaakt waaruit de uitvinding bestaat. Op de uiteenzetting van de uitvinding dienen één of meer conclusies te volgen, waarin datgene, waarvoor, op grond van de beschreven nieuwe uitvinding, het uitsluitende recht wordt verlangd, nauwkeurig en afzonderlijk wordt omschreven.

Wanneer de uitvinder nauwkeurig moet aangeven, waarvoor hij octrooi verlangt, moet hij voor alles eerst zelf weten, wat hij uitgevonden heeft. Het klinkt wonderlijk, zegt Weisse, maar 95 % van de uitvinders weet dat niet. Het is iederen octrooideskundige bekend, hoe moeilijk het is, uit een warwinkel van ideeën, die vaak zelfs nog in het onderbewustzijn van den uitvinder sluimeren, een logische gedachtenketen te vormen, het wezenlijke te scheiden van het niet-essentieele en het volstrekt noodzakelijke van het overbodige. Meestal is het, zelfs zoo, dat de uitvinder van het essentieele wel een vaag denkbeeld heeft, maar het nog heelemaal niet duidelijk inziet, laat staan onder woorden brengt. Dan treedt de altijd vragende octrooibewerker als verloskundige voor uitvindingen en ideeën op. De octrooibewerking van een technisch geheel dwingt ertoe een idee tot het einde toe door te denken, dwingt tot volledige klaarheid van gedachten, tot werkelijke voltooiing van de uitvinding. Dat alleen is in vele gevallen voor de verdere technische ontwikkeling buitengewoon vruchtbaar en soms zelfs belangrijker dan de beoogde bescherming.

Rapport van het vooronderzoek.

Wanneer de octrooiafdeeling van een bedrijf, of de octrooigemachtigde een uitvinding volledig bewerkt heeft, wordt er octrooi op aangevraagd. Na ongeveer drie tot negen maanden komt het eerste rapport van het vooronderzoek. (Aan gegronde verzoeken tot bespoediging kan voldaan worden). De trotsche uitvinder, die het leest, is dan al naar zijn temperament kwaad of teleurgesteld. In het antwoord staat namelijk vaak ongeveer: „Het voorwerp der aanvraag is niet nieuw meer, vgl. dit Ameri-

¹⁾ Mr J. G. Buddingh de Voogt, lid van den Octrooiraad, „Het voorwerp van het octrooi. (Een poging tot afbakening ervan, in het bijzonder in verband met de inbreukprocedure)”. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zn. 1943, V en 250 blz., 8°.

²⁾ Ernst Weisse, „Kernfragen der Erfindungskunde für den Erfolgshaftserfinder”, Berlin, V D I-Verlag, 1943, 67 blz. met 21 afb. A5.

kaansche, Duitsche, Engelsche, Fransche, Nederlandsche of Zwitsersche tijdschriftartikel of octrooischrift. Dat volgens de aanvraag dit of-dat anders wordt uitgevoerd dan volgens die octrooischriften, ligt voor den deskundige voor de hand en levert dus geen uitvinding op: Octrooieering is derhalve niet te verwachten."

Reden voor boosheid of teleurstelling is er echter allermint. Dit rapport van het vooronderzoek is het sein voor verdere bewerking. En dat kan in dit verband groote waarde hebben. De uitvinder, die nu de als bezwaar aangevoerde octrooischriften of literatuurplaatsen moet lezen, ziet, dat anderen zijn probleem van een geheel anderen kant aangepakt hebben en wellicht op geheel andere wijze hebben opgelost. De zgn. anticipaties, die de Octrooiraad noemt, zijn als het ware een leerboek, dat voor de uitvinding pasklaar is gemaakt en dat de vooronderzoeker speciaal voor den uitvinder heeft samengesteld.

Naar mijn gevoelen ligt een ander voordeel van het onderzoek op nieuwheid hierin, dat uit de aangevoerde literatuur gelijkwaardige oplossingen kunnen blijken, niet alleen op het gebied, waarop de aanvraag betrekking heeft, maar op ook neventerreinen. Dit kan de technische kennis van den uitvinder verrijken; hij ziet daardoor zijn uitvinding in ruimer verband.

Dat is een andere reden, waarom men octrooi aanvraagt. De literatuur, die in het vooronderzoek genoemd wordt, brengt geregeld voor den uitvinder en alle personen, die met de uitvinding te maken hebben, een groot aantal suggesties, een bevruchting van hun technische arbeid van buiten af, door ten deele al heel oude verborgen ideeën, die ergens ter wereld iemand eens gedacht en vastgelegd heeft. Daarin ligt volgens Weisse de grootste waarde van het onderzoek door den Octrooiraad. En als vrouwensman voor de uitvinders en leider van de octrooi-afdeling van de Askania-Werke A.G. kan hij het weten.

Belang van het vooronderzoek juist in oorlogstijd.

Dit zgn. materiele vooronderzoek door den Octrooiraad moge in normale tijden belangrijk zijn, in de huidige omstandigheden treedt zijn betekenis wel in het bijzonder op den voorgrond. De oorlogsomstandigheden stellen de industrie voor geheel nieuwe en onverwachte technische problemen. Men denke aan invoerbelemmeringen, gebrek aan grondstoffen en aan producten, die voorheen ingevoerd konden worden³⁾. En wie zijn meer aangewezen om deze problemen op te lossen dan juist uitvinders?

Zoo heeft Zweden, dit inziende, onmiddellijk na het uitbreken van den oorlog een staatscommissie voor uitvindingen ingesteld; deze gaat na welk direct profijt men van een nieuwe uitvinding kan trekken. Zij beschikt over tenminste Kr. 3.000.000 voor het nemen van proeven. Ook de arbeid van de vereeniging van uitvinders wordt krachtig gesteund, opdat geen enkel nieuw idee wegens geldgebrek onuitgevoerd behoeft te blijven. Belangrijke successen heeft men bereikt op het gebied van gasgeneratoren; verder is uitgevonden en met succes toegepast een grasdroger voor het landbouw-kleinbedrijf, een wervelgasser voor de verbranding van turfstrooisel, zaagsel en koolstof, en een inrichting om generatorgas stootsgewijs in den cylinder te leiden, waardoor ook tweetactmotoren op generatorgas kunnen loopen. Tot begin 1943 had bovengenoemde commissie ongeveer 200 voorstellen onderzocht, waarvan er 20 voor nadere beproeving in aanmerking kwamen⁴⁾.

In Nederland kan de industrie voor een nieuwe vinding eerst octrooi aanvragen. Daardoor kan zij er vollediger van profiteren, omdat zij eerst nog uit denkbeelden en ervaring van anderen kan leeren, voordat die vinding in

de praktijk wordt beproefd, wat vaak groote kosten met zich brengt.

Slotson:

Uit het bovenstaande blijkt, dat de Octrooiwet heeft beantwoord aan het doel, dat den octrooiwetgever in 1910 voor oogen stond. Daarnaast heeft deze, zij het onbewust, in de wijze van octrooi-overleening, met name door het materiele vooronderzoek, het economische leven den toegang verschaft tot een schat van gegevens. Daarin ligt een groote waarde van het vooronderzoek door den Octrooiraad. Alleen al deze waarde maakt het vooronderzoek voor de (Nederlandsche en buitenlandsche) aanvragers, die tegenwoordig met allerlei onvoorziene moeilijkheden bij de productie te kampen hebben en haar zooveel mogelijk moeten rationaliseeren, onontbeerlijk.

Mr J. W. VAN DER ZANDEN.

DE NEDERLANDSCHE KAPITAALMARKT.

De Nederlandsche kapitaalmarkt heeft in 1943 een wat gevarieerder beeld te zien gegeven dan in de drie voorafgaande jaren. Men herinnert zich, dat in deze jaren de oorlogsomstandigheden, die eenerzijds de investering in het bedrijfsleven voor andere dan oorlogsdoeleinden tot een minimum beperkten en anderzijds een ongekende creditbehoefte bij den Staat deden ontstaan, een zeer eenzijdig aanzien aan de kapitaalmarkt gaven. Nu is in 1943 in zooverre niets ten opzichte van de periode 1940-'42 veranderd, dat deze factoren ook in het afgelopen jaar onverminderd zijn blijven voortbestaan. De kapitaalmarkt ondervond dan ook opnieuw in 1943 den dominerenden invloed van de kapitaalbehoeften van den Staat, echter iets minder uitgesproken dan in de daaraan voorafgaande jaren. Dit was te danken aan den grooteren omvang van de conversies en de versterkte tendens, die bij het bedrijfsleven kon worden waargenomen, leeningen te plaatsen, welke anticiperen op de behoefte aan liquide middelen in den eersten tijd na den oorlog. Een en ander zullen wij in het hieronder volgende nog nader belichten.

Tabel I. Emissies, in millioenen gulden¹⁾.

	Totaal nieuw kap. + conversies	Nieuw kapitaal	Conversies	Nieuw kapitaal							
				Nederl. en Koloniën		Buitenland		Aan-deelen		Obligatiën	
				Totaal	In pCt. van tot. nieuw kapitaal	Totaal	In pCt. van tot. nieuw kapitaal	Totaal	In pCt. van tot. nieuw kapitaal	Totaal	In pCt. van tot. nieuw kapitaal
1925	516	297	219	175	59	122	41	64	22	333	78
1926	899	470	429	196	42	274	58	73	16	397	84
1927	540	494	46	158	32	336	68	93	19	401	81
1928	715	667	48	364	55	303	45	338	51	329	49
1929	544	460	84	327	71	133	29	287	62	173	38
1930	662	598	64	349	58	249	42	29	5	569	95
1931	807	336	474	292	88	41	12	11	3	322	97
1932	719	439	280	415	95	24	5	0,7	0,2	438,5	99,8
1933	548	362	222	353	98	9	2	2	0,6	360	99,4
1934	2.243	363	1.880	363	100	—	—	4,7	4,7	345	95,3
1935	241	65	176	65	100	—	—	3	4,6	62	95,4
1936	331	250	81	250	99,9	0,3	0,1	3	1,2	247	98,8
1937	2.376	125	2.251	116	92,8	9	7,2	51	40,8	74	59,2
1938	1.457	150	1.306	118	78,2	32	21,8	29	19,1	121	80,9
1939	475	402	73	363	90,3	39	9,7	20	5	382	95
1940	301	301	—	301	100	—	—	4,1	0,4	300	99,6
1941	1.002	1.002	—	1.002	100	—	—	13	4,3	989	98,7
1942	1.010	1.006	4	1.006	100	—	—	8	0,8	998	99,2
1943	1.074	1.016	58	1.016	100	—	—	14	1,4	1.002	98,6

¹⁾ In de bovenstaande bedragen zijn eveneens begrepen die sommen, welke door den Staat direct bij de Rijksfondsen zijn opgenomen. Deze bedroegen in:

1942 f 400 miljoen
1943 f 300 miljoen.

Bezien wij bovenstaande tabel, dan blijkt uit de kolom der in totaal geplaatste emissies (totaal nieuw kapitaal plus conversies), dat de omzet op de emissiemarkt in

²⁾ Vgl. bijv. ook: „Schuren, „Neue Produktionen und Werkstoffe in europäischen Ländern“, in „Der Vierjahresplan“ (6) 1942 (7) blz. 338/9.

⁴⁾ Gegevens ontleend aan: „Zweden's industrie in oorlogstijd“, „Economische Voorlichting“ (1) 1943 (7) blz. 174/7.

1943 met f 1.074 miljoen nog f 64 miljoen groter is geweest dan in 1942. Het nieuw opgenomen kapitaal boekte met een bedrag van f 1.016 miljoen een nieuw hoogterecord. Hiervan nam de Staat f 997,5 miljoen in beslag. Beschouwt men de orde van grootte van dit bedrag, dan dient men bovendien rekening te houden met het feit, dat de vraag van de Overheid op de kapitaalmarkt intusschen nog beperkt wordt door de gedragslijn, die de laatste jaren bij de financiering van de tekorten door den Staat wordt gevolgd. Door namelijk de consolidatie van de vlottende schuld steeds langer uit te stellen, gaat de Staat in toenemende mate op de geldmarkt in de dekking van zijn credietbehoeften voorzien. Dit moge blijken uit onderstaande tabel.

Tabel II. *Nederlandsche Staatsschuld*¹⁾.

	Vlottend	Gevestigd
Januari 1941	1.845	3.586
Februari 1941	1.494	4.076
October 1941	2.622	3.975
November 1941	2.244	4.471
November 1942	4.067	4.337
December 1942	3.177	5.332
Juli 1943	4.318	5.207
December 1943	4.180	6.123

¹⁾ Bron: Maandschrift C.B.S. voor December 1943 N.R.C. 8 Februari 1944.

In hoeverre deze politiek in de nabije toekomst zal leiden tot een compenseerende stijging in den omvang van het beroep, dat de Overheid op de kapitaalmarkt zal doen, valt uiteraard niet met zekerheid te zeggen. Dit hangt voornamelijk af van de vraag, op grond van welke motieven niet tot consolidatie is overgegaan. De geschetste financiële politiek wordt waarschijnlijk meer ingegeven door de zeer lage tarieven, die reeds geruimen tijd op de geldmarkt heerschen, dan door andere overwegingen.

Een motief tot het uitstellen van de plaatsing eener langlopende leening is normaliter de verwachting, dat het rentepercentage voor deze leening binnenkort een daling zal ondergaan. Daar in 1942 een rentevoet van 3½ % door den Secretaris-Generaal van Bijzondere Economische Zaken als minimum voor overheidsleeningen is aanvaard, zou in casu een dergelijke verwachting alleen gebaseerd kunnen zijn op het plan deze basis van 3½ % los te laten. Voor het bestaan van zulk een voornemen zijn echter geen aanwijzingen aanwezig, hoewel de gretigheid, waarmede het belegend publiek kerkelijke en industriële leeningen tegen 3½ % accepteert, gereede aanleiding zou kunnen geven de rentebasis voor overheidsleeningen te verlagen.

Een ander motief kan gelegen zijn in de verwachting, dat de overheidsuitgaven zullen dalen en/of dat de inkomsten zullen stijgen. Het komt ons echter voor, dat voor deze anticipatie weinig grond aanwezig is, gelet op de zeer hoge uitgaven, die de Overheid naar alle waarschijnlijkheid zich in de toekomst nog zal hebben te getroosten, enerzijds en het reeds hoge peil van den belastingdruk anderzijds. Ten aanzien van het laatste mag men echter theoretisch de mogelijkheid van een vermogensheffing kort na afloop van den oorlog niet uitsluiten. Houdt men de mogelijkheid van zulk een — althans gedeeltelijke — afwikkeling van de oorlogsschulden voor oogen, dan kunnen het dus ten deele financierings-technische redenen zijn, die de bovengeschetste politiek bepalen. Doch overigens is het waarschijnlijk niet te speculatief aan te nemen, dat de lage geldmarktrente bij de huidige wijze van financiering der overheidstekorten thans den doorslag geeft.

Voor een particulier zou een dusdanige financieringspolitiek niet van gevaar onthloot zijn, doch in verband met het ingrijpen op de kapitaalmarkt en den dwang, die tot deelneming in leeningen op relatief ongunstige voorwaarden door de Overheid kan worden uitgeoefend, is zulk een handelwijze, afgezien van de mogelijkheid van een vermogensheffing, voor haar minder riskant. Overigens is een verkrapting van de geldruimte, waaruit dit risico zou moeten voortvloeien, op korten termijn niet waarschijnlijk.

Terwijl nu het bedrag, dat de Staat op de kapitaalmarkt opnam, ongeveer even groot was als het vorige jaar, was het bedrag van de andere emissies (inclusief conversies) eenige malen groter dan in 1942: f 76 miljoen tegen f 15 miljoen.

De conversies, die reeds in 1942 waren herleefd met een bedrag van f 4 miljoen, hebben in het afgelopen jaar f 58 miljoen beloopt. Verschillende industrie- en handelsondernemingen en kerkelijke instellingen hebben van het ruime aanbod van besparingen gebruik gemaakt om hun lasten te verminderen.

Toch moet de grotere bedrijvigheid op de kapitaalmarkt in andere „sectoren” dan die der overheidsleeningen niet uitsluitend op rekening van de conversies worden geschreven. Want ook aan nieuw kapitaal werd vooral door handels- en industriële ondernemingen meer opgenomen dan in 1942. Ongetwijfeld deden ook de zeer beperkte mogelijkheden van investering in oorlogstijd hun invloed gelden; uit het doel der emissies blijkt zelfs, dat de opgenomen gelden in den regel niet voor onmiddellijke investering bestemd waren, hetgeen in de voorgaande oorlogsjaren veelal nog wel het geval was. Men krijgt dan ook den indruk, dat de aantrekking van middelen, om te voldoen aan voor de oorlogvoering belangrijke behoeften, in 1943 van geringe betekenis is geweest. Hiervoor is in de plaats gekomen een versterkt streven naar verhooging van de liquiditeit, teneinde in de periode direct na den oorlog over middelen te beschikken ter vervanging en uitbreiding der vaste en vlottende activa.

In verband hiermede is het overbodig een overzicht te geven van het doel der emissies, zooals wij dit in ons artikel over de kapitaalmarkt in 1942 en 1941 hebben opgesteld. De totale omvang van de industriële emissies vindt men in onderstaande tabel:

Tabel III. *Emissies ten behoeve van industriële ondernemingen.*

Jaar	in f 1.000.000	Jaar	in f 1.000.000
1925	78,2	1935	0,3
1926	163,4	1936	3,1
1927	93,0	1937	8,0
1928	221,7	1938	14,3
1929	252,0	1939	12,3
1930	75,7	1940	1,1
1931	6,6	1941	13,3
1932	0,7	1942	8,8
1933	—	1943	21,6
1934	—		

De f 21,6 miljoen aan industriële emissies in 1943 bestond voor een bedrag van f 11 miljoen uit conversies; doch ook wanneer men dit in aanmerking neemt, is het resterende bedrag, in de gegeven omstandigheden nog van respectabele grootte. Het aantal industriële ondernemingen, dat als vrager op de kapitaalmarkt verscheen, bedroeg 25 in 1943, tegen 12 in 1942 en 20 in 1941. Van deze 25 ondernemingen waren er 4, die in de twee voorafgaande jaren reeds eenmaal, en 2, die reeds tweemaal een emissie hadden geplaatst. Opmerkelijk is voorts, dat de emitterende ondernemingen in 1943 veel meer over verschillende bedrijfstakken waren verspreid dan in 1941 en 1942, toen zij bijna uitsluitend tot de metaalindustrie behoorden. De verklaring hiervan is in het bovenstaande reeds gegeven, nl. de onafhankelijkheid van de emissies van de onmiddellijke investeringsbehoefte.

Men kan zich afvragen, in hoeverre de hier bedoelde emissietransacties verstandig zijn, gezien van het standpunt van de spaarders en gezien van het standpunt van de ondernemingen.

Voor de beoordeeling van de houding der beleggers in deze dient men in de eerste plaats in aanmerking te nemen de hoge agio's, waarmede de aandelen werden geplaatst, en de lage rentevoet van de geëmitteerde obligaties. Na hetgeen wij in ons overzicht van de kapitaalmarkt in 1942

hierover reeds hebben betoogd¹⁾, behoeven wij thans niet stil te staan bij het paradoxale verschijnsel van een uniformen rentevoet voor leeningen met ongelijke risico's.

Wat de agio's betreft, mogen wij er op wijzen, dat agio's van 20 tot 50 % regel waren, maar dat ook uitgiftekoersen van 170, 175 en 200 zijn voorgekomen. Men kan zich niet aan den indruk onttrekken, dat het belegend publiek nog altijd dekking tracht te zoeken tegen het risico van veranderingen in de geldswaarde en zich, bij de steeds geringer wordende mogelijkheid in goederen te vluchten, tot irrationeële handelingen laat verleiden.

Voozoover de willigheid, waarmede de emissies tegen hoge koersen worden opgenomen, op winstverwachtingen is gebaseerd, is zij evenmin gerechtvaardigd. Zooals Prof. Van Berkum in zijn zeer lezenswaardig artikel in de „E.-S.B.” van 22 December j.l. heeft aangetoond²⁾, is voor optimisme bij de aandeelhouders weinig reden. Hij betoogt, dat een politiek van sterke reserveering moet worden verwacht, daar de geldruimte na den oorlog aanvankelijk in een geldschaarschte bij de ondernemingen zal verkeereren, als gevolg van de aan den gang zijnde intering op reserves door divergentie van kosten en opbrengsten, achterstand in vervanging en vernieuwing van normale posities van voorraden en bedrijfsmiddelen met langen levensduur, en trendmatige veroudering van de technische outillage. Als kostenverhoogende factor is sindsdien voor bepaalde bedrijven nog bijgekomen de heffing, die het kortelings ingestelde Fonds voor de Prijs-politiek³⁾ kan opleggen, ter ondersteuning van bedrijven — voor de oorlogvoering noodzakelijk —, die met te hoge kosten werken. De Gemachtigde voor de Prijzen heeft uitdrukkelijk verklaard, dat dit ook consequenties kan hebben voor ondernemingen, die thans via de aandelenmarkt nieuwe middelen aantrekken en daarmee hun liquide reserves vergrooten, want ook deze reserves zullen zoo noodig voor de subsidieplicht moeten worden opgeofferd.

Men kan zeggen, dat dit vooruitzicht de ondernemingen even ongunstig als de beleggers moet stemmen ten aanzien van nieuwe emissies. Overigens zijn de emissies van het standpunt der ondernemingen minder irrationeel dan voor de beleggers. Ondernemingen, die in „normale” omstandigheden zich geen positie op de kapitaalmarkt kunnen verschaffen en op andere, duurere credietvormen zijn aangewezen, profiteren thans van het groote aanbod van besparingen. Voor de overige ondernemingen zijn de voorwaarden eveneens zeer gunstig. Bovendien, ook al worden, wat waarschijnlijk is, na den oorlog de reële middelen door de Overheid volgens een zekere gedragslijn verdeeld, dan nog blijft de beschikking over geldmiddelen, gelijk Prof. Koopmans op de jongste vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek opmerkte, noodzaak. Daarbij is het niet zeker, in welke mate deze verdeling van bovenaf zal worden geleid, resp. in hoeverre ook de kapitaalmarkt aan een zekere controle zal zijn onderworpen.

P. L. VAN DER VELDEN.

¹⁾ Zie „E.-S.B.”, d.d. 24 Maart 1943, blz. 155.

²⁾ Prof. Dr. P. P. van Berkum, „Dividend, rentabiliteit en oorloseconomie”.

³⁾ Men zie ook het artikel over dit onderwerp op pag. 72 van dit nummer.

DE HUISVESTING EN VERZORGING VAN BEJAARDEN.

Wellicht wekt het eenige verwondering in dit tijdschrift een artikel aan te treffen over het in hoofde genoemde onderwerp. De zorg voor ouden van dagen wordt immers nog veelal beschouwd als een zaak, welke valt binnen het terrein van armenzorg en maatschappelijk hulpbetoon, welker behandeling eerder wordt verwacht in één der vaktijdschriften op dit gebied.

Ongetwijfeld is dit voor een deel het geval, namelijk voorzoover die zorg bestaat in verpleging en verzorging. Voor verreweg de meeste bejaarden echter bestaat de noodige „zorg” uitsluitend of in de eerste plaats hierin, dat zij passende huisvesting ontvangen. Deze beide vormen van zorg: huisvesting en verpleging, kan men evenwel niet los van elkaar beschouwen. Teneinde de rol te bepalen, welke de organen der volkshuisvesting in dezen te vervullen hebben, moet men zich goed rekenschap geven van de behoeften der ouden van dagen en vervolgens van de vraag, in hoeverre de bestaande gelegenheid tot het verkrijgen van verpleging en verzorging voldoet aan die behoeften — vooral wat den omvang betreft. Wanneer dan ook in het hiervolgend opstel in ruime mate wordt ingegaan op de verzorging en verpleging, dan leide men daaruit niet af, dat het vraagstuk der zorg voor bejaarden opgelost zou zijn, indien slechts voldoende gestichten en inrichtingen, aanwezig waren. Het overgrootste deel der bejaarden verlangt zelfstandigheid en is in staat om zich te redden buiten gestichten en inrichtingen.

Thans wordt echter — om reeds eenigszins vooruit te loopen op de conclusies van het opstel — de woningmarkt onnoodig belast door de omstandigheid, dat vele ouden niet de verpleging en verzorging in inrichtingen kunnen krijgen, welke zij eigenlijk noodig hebben en ook verlangen. Afgescheiden hiervan heeft en zal de volkshuisvesting echter altijd een zeer belangrijke, verhoudingsgewijs zelfs de belangrijkste, taak hebben, welke zij zal moeten aanvatten en waarop zij zich moet voorbereiden. En dat wel in contact en in samenwerking met de organen van armenzorg, maatschappelijk hulpbetoon en volksgezondheid. Ook hierom, wijl de grenzen tusschen de groep dergenen, die hulp noodig hebben van armenzorg en maatschappelijk hulpbetoon en de groep van hen, die de bijzondere aandacht vragen van de organen van volkshuisvesting, niet zoo scherp is als men wellicht dacht. Er is — het zal nader blijken — een talrijke groep ($\pm 25\%$ van alle bejaarden, althans in Amsterdam), die de hulp van beide zijden noodig heeft.

Doel van dit artikel is dan ook, in laatste instantie, aandacht te vragen voor het feit, dat wij in de vraag, welke voorzieningen noodig zijn en zullen zijn voor de ouden van dagen, te doen hebben met een vraag van sociaal-economischen aard, met verschillende facetten en wel met een vraag, die, in verband met de veroudering van ons volk, van steeds grooter belang wordt.

Toenemende veroudering.

In de eerste plaats zij de aandacht gevestigd op het trouwens welbekende feit, dat het aantal ouden van dagen — waaronder wij hier verstaan personen van 65 jaar en ouder — zeer sterk toeneemt, niet alleen absoluut, doch ook relatief in verhouding tot de totale bevolking van ons land. Wanneer wij als uitgangspunt nemen 31 December 1920, dan blijkt, dat de totale bevolking van Nederland op dien datum bestond uit 6.809.649 personen, terwijl dit aantal in December 1940 was gestegen tot 8.923.245, een stijging dus met 31 %. Het totaal aantal personen van 65 jaar en ouder in Nederland bedroeg in Dec. 1920: 401.901 en steeg tot Dec. 1940 tot 624.855, een stijging dus met 55 %. Het percentage bejaarden bedraagt dus thans 7 % van de geheele bevolking en in 1920 5,90 %. Deze opmerkelijke ontwikkeling, welke wijst op een geleidelijke veroudering van ons volk, heeft verschillende oorzaken, waarvan als voornaamste mogen worden genoemd de teruggang der sterfte eenerzijds en aan den anderen kant de toeneming van het aantal geboorten in de jaren 1856 tot 1875, de jaren, waaruit de 65-jarigen en ouderen werden gerecrueteerd.

Reeds deze cijfers op zichzelf wijzen er op, dat wij hier te doen hebben met een verschijnsel, dat uit economisch oogpunt nauwgezette aandacht vereischt en dat — wijl de ontwikkeling zich vooralsnog in dezelfde lijn zal blijven

voortbewegen — een probleem vormt met zeer verschillende facetten.

Dit treedt nog sterker in het licht, wanneer wij ons rekenschap geven van het feit, dat een groot deel van deze bejaarden zich niet zelfstandig kan redden: Wij beschikken niet over voldoende gedetailleerde gegevens betreffende de levenswijze van de bejaarden over het geheele land, doch wel over eenige gegevens omtrent de bijna 58.000 bejaarden, die behooren tot de bevolking van Amsterdam. Al zijn de omstandigheden, waaronder de ouden van dagen leven, en de behoefte aan speciale voorzieningen voor hen niet gelijk voor stad en platteland, wij mogen toch, naar onze overtuiging, ervan uitgaan, dat het beeld, dat Amsterdam ons biedt, licht werpt op het geheele probleem, waarvoor de sterke toeneming van het bejaarde volksdeel ons stelt en de verschillende kanten daarvan op sprekende wijze illustreert.

Amsterdam telde op 31 Dec. 1940 57.734 bejaarden op een totale bevolking van 803.073. Van de bevolking was dus 7,2 % 65 jaar en ouder. Van deze bejaarden waren, telkens op 100 afgerond, 24.000 65 t/m 69 jaar, 16.400 70 t/m 74, 10.800 75 t/m 79 en 6.600 80 jaar en ouder. Deze onderverdeling naar de leeftijden is van belang met het oog op den aard der benodigde voorzieningen, welke in dit artikel nader zullen worden aangeduid¹⁾.

Uit de enquête van den Amsterdamschen Armenraad leeren wij, dat van de 57.734 bejaarden niet minder dan 14.000 of 24,3 % geldelijk moesten worden ondersteund, zonder dat zij nog in een inrichting of gesticht moesten worden opgenomen²⁾. Het ligt voor de hand, dat deze 14.000 gesteunden weliswaar door den onderstand in staat zijn gesteld in hun „noodzakelijk levensonderhoud” (zoals de terminologie der armenwet luidt) te voorzien, doch dat juist onder deze groep nog zeer velen zich zullen bevinden, die in de practijk toch nog verdere assistentie behoeven, zij het dan ook niet van armenzorgorganen (die het hunne hebben gedaan door, voorzover in hun macht ligt; de inkomsten op peil te brengen), doch van andere sociale instanties, waarbij dan in het bijzonder wordt gedacht aan de organen der volkshuisvesting.

In dit verband is het van belang op te merken, dat het aantal bejaarden, die onderstand moeten ontvangen, in de laatste 20 jaar zeer sterk is gestegen in verhouding tot het aantal bejaarden, nl. van 10,7 % tot 24,3 %.

Behoeft aan algeheele verzorging in gestichten en pension-tehuizen.

De Amsterdamsche enquête leert ons verder, dat, buiten en behalve de 14.000 ondersteuningsgevallen, 2.637 bejaarden waren opgenomen in gestichten en inrichtingen, waar zij algeheele verzorging genoten, d. i. 4,6 % van het totaal.

Ook hier verdient vergelijking met den toestand van 20 jaar geleden aandacht. In 1922 was het percentage der in gestichten en inrichtingen voor algeheele verzorging opgenomen bejaarden 6,7 %. Er is dus een achteruitgang, doch deze is slechts een relatieve. Het aantal verzorgde personen is namelijk vrijwel ongewijzigd gebleven, hetgeen onmiddellijk in verband staat met de omstandigheid, dat in 1942 in de gezamenlijke inrichtingen evenveel plaatsen beschikbaar waren als in 1922. Nadere kennisgeving van de gepubliceerde gegevens doet ons zien, dat dit samenhangt met een geleidelijke verandering in de werkzaamheid en aard der inrichtingen en niet het gevolg is van een zekeren stilstand, zoals men licht zou concludereen. Er zijn intengedeel verscheidene en voortreffelijke inrichtingen gebouwd, terwijl andere zijn verbouwd

en verbeterd. De zaak is — en juist dit is van belang voor ons onderwerp — dat de kwaliteit van de menschen, die om volledige verzorging vragen, geleidelijk van aard verandert. De vroegere „oude mannen- en vrouwenhuizen” waren vrijwel geheel bestemd voor „armen”. Dit nu is met de bestaande moderne inrichtingen niet meer het geval. De behoefte aan algeheele verzorging blijkt in onzen tijd niet alleen aanwezig te zijn onder hen, die financieel onvermogen zijn, doch ook en in toenemende mate onder hen, die, om gezondheidsredenen en andere omstandigheden, zich niet langer kunnen belasten met de zorg voor eigen huishouden en daarom — voorzover zij niet kunnen of willen intrekken bij kinderen (waarover hierna wordt gesproken) — de voorkeur geven aan opnemings inrichtingen, waar zij algeheele verzorging ontvangen.

Dit verschijnsel doet zich voor in het geheele land. In katholieken kring heeft men met deze behoefte reeds sinds langen tijd rekening gehouden. In protestantschen kring ging men eerst in de laatste 25 jaar er toe over groote en gerieflijke inrichtingen te bouwen (pension-tehuizen), waar dank zij een passende klasse-indeeling, gepaard met doelbewusten opzet van het geheele bouwcomplex, ook voor niet-ondersteunden en zelfs voor financieel beter-gesitueerden, huisvesting en desgewenscht algeheele verzorging wordt verschafft, welke zich geheel aanpast bij de zeer uiteenlopende behoeften. De Vereniging „Pro Senectute” richtte op eenigszins anderen basis, 12 „pension-tehuizen” op voor dezelfde groep bejaarden.

Deze activiteit op zichzelf waarschuwt ons, uit het gelijk-blijven van het aantal personen, dat volledige verzorging geniet, niet de voorbarige conclusie te trekken, dat in de behoefte daaraan thans wel op voldoende wijze is voorzien. Dit is naar mijn overtuiging niet het geval. Die behoefte is intengedeel groeiende, doch zij is van aard veranderd. Tegen de uit den ouden tijd stammende oude mannen- en vrouwenhuizen bestaat bij de on- en minvermogenen wel degelijk een nog steeds groeiende tegenzin. Wanneer zij zich laten opnemen, dan is het, omdat zij niet anders kunnen, hetzij omdat hun door de armbesturen geen andere gelegenheid wordt geopend, hetzij omdat zij daartoe door gezondheidsomstandigheden worden genoodzaakt, terwijl ook de tijdsomstandigheden hen dikwijls dwingen over hun bezwaren heen te stappen. Doch daartegenover staat, dat in alle kringen, onder personen van den meest uiteenloopenden welstand, gezocht wordt naar moderne inrichtingen, waar zij goede huisvesting kunnen vinden, zooveel mogelijk een eigen kamer of kamers, passende verzorging, zoo noodig (dat wil o.a. zeggen: zoo zij daar zelf niet in kunnen voorzien) eenige verpleging, en waar zij hun vrijheid en zelfstandigheid volkomen behouden, zoo lang dit wegens hun lichamelijken toestand mogelijk is. Ik noem dit soort inrichtingen bij voorkeur „pension-tehuizen”, omdat zij de kenmerken van een gewoon „pension” combineeren met de voordeelen van een „tehuis”. Het type nader te omschrijven en uit te werken valt uit den aard der zaak niet binnen het bestek van dit artikel. Aan dergelijke inrichtingen bestaat echter een nijperd gebrek.

Een bewijs van dit laatste is wel het ontstaan in de laatste 10, 15 jaar van een steeds groeiend aantal particuliere winstbeoogende „rusthuizen”. In Amsterdam waren op 1 April 1942, officieel bijna 150 dergelijke particuliere pensions bekend, die speciaal ouden van dagen en invaliden opnemen. Ik meen te mogen zeggen, dat — de beste niet te na gesproken — het grootste deel dezer particuliere pensions niet voldoet aan de eischen eener werkelijk voldoende verzorging. Hun bestaan echter bewijst, dat de zorg voor de ouden van dagen niet uitsluitend is een armenzorgbelang, doch voor een groot deel geworden is tot een zaak mede van volkshuisvesting, zij het dan ook van gespecialiseerde huisvesting.

¹⁾ De volgende cijfers zijn ontleend aan het in 1943 door den Amsterdamschen Armenraad uitgegeven rapport „De Oudeliedenverzorging te Amsterdam”.

²⁾ Wanneer in dit artikel gesproken wordt van onderstand of ondersteuning, wordt hieronder verstaan de geregelde wekelijkse onderstand van openbare, kerkelijke en particuliere instellingen van weldadigheid (zonder dubbeltellingen).

Nog een oogenblik blijvende bij deze groep van bejaarden, die algeheele verzorging verlangen, zij er tevens op gewezen, dat niet alleen de belangen van armenzorg en huisvesting elkaar hier ontmoeten, doch dat ook de belangen van de volksgezondheid hier een groote rol spelen. Onder de bejaarden bevinden zich nl. een groot aantal personen uit elke welstandsklasse, die in zoodanige mate invalide, chronisch-ziek of zóó zwak zijn, dat zij niet slechts verzorging, doch deskundige verpleging noodig hebben. De in den aanvang genoemde cijfers, omtrent de bezetting van de leeftijdsgroepen onder de bejaarden, wijzen daar reeds op. Niet minder dan 6.600 personen der bejaarde Amsterdamsche bevolking zijn 80 jaar of ouder: het meerendeel van hen behoeft verpleging; onder de 27.000 van 70 tot 79 jaar — om van de 25.000 „jongeren” nog maar niet te spreken — bevinden zich ook velen, die hulpeloos zijn. Wij raken hier aan het vraagstuk van de verzorging der chronisch-zieken en invaliden, dat men al te lang vrijwel heeft overgelaten aan de daarop niet in voldoende mate ingestelde armenzorgorganen en dat, reeds heden en voor de naaste toekomst in steeds sterker mate, roept om oplossing. Rechtvaardigheidshalve moet worden erkend, dat de armbesturen en speciaal vele gestichtsbesturen in de laatste jaren zich veel moeite hebben gegeven en kosten hebben gemaakt om hun veelal oude gebouwen beter geschikt te maken voor de verpleging van hen, die feitelijk zieken zijn, hetgeen niet wegneemt, ja veeleer demonstreert, dat volksgezondheid hier een eigen taak heeft. Opnieuw onthoud ik mij in dit artikel ervan in te gaan op de wijze, waarop in deze behoefte moet worden voorzien. In het laatst verschenen rapport van den Amsterdamschen Armenraad vindt men ook te dezen aanzien deskundige beschouwingen. Voor ons doel is het voldoende te constateeren, dat organen van armenzorg, volkshuisvesting en volksgezondheid zich gezamenlijk aan dit probleem hebben te wijden.

Beroep van de bejaarden op de woningmarkt.

Stappen wij thans af van de groep ouden, die algeheele verzorging of zelfs permanente verpleging noodig hebben en keeren wij terug tot de ouden, die voor zichzelf kunnen blijven zorgen. Op welke wijze doen zij dit en in hoeverre hebben de organen der volkshuisvesting ten hunnen opzichte daarbij assistentie te verlenen?

Zoo gesteld, hebben wij (er werd reeds op gewezen), wat Amsterdam betreft, uit den aard der zaak niet alleen het oog te richten op de 14.000 geldelijk ondersteunden, doch ook op de bijna 41.000, die geen steun ontvangen. De ouden van dagen willeh zoo lang slechts mogelijk is op zichzelf blijven wonen. Dit streven wordt in toenemende mate in de hand gewerkt door de werking der sociale verzekeringswetten, met name de ouderdomswet en de invaliditeitswet. Niet minder dan 45.000 van de 57.000 personen van 65 jaar en ouder waren in Amsterdam in het bezit van een rente krachtens de genoemde wetten. Door het bezit der rente wordt het verlangen zelfstandig te blijven in niet geringe mate gestimuleerd.

Het spreekt intusschen vanzelf, dat niet al de 14.000 gesteunden, benevens de 41.000 financieel-zelfstandigen, een beroep doen op de woningmarkt. Een gedeelte van hen — meerendeels te vinden onder de gesteunden en hen, die zelfs met hun rente nog slechts over zeer bescheiden inkomsten beschikken — trekt in bij gehuwde kinderen, een oplossing, welke, indien de verhoudingen gunstig zijn, een gelukkige zijn kan, doch die, indien zulks niet het geval is, voor beide partijen bezwaren medebrengt en veelal als een noodoplossing moet worden beschouwd. (Op het platteland gelden deze bezwaren zeker in mindere mate dan in de stedelijke gemeenten.)

Een ander gedeelte huurt een kamer of zoekt plaats als commensaal in een vreemd gezin, op die wijze zoo goed mogelijk combineerend het verlangen naar een zekere vrijheid, den tegenzin tegen een gesticht en de behoefte aan verzorging.

Hoevelen op deze wijzen zich weten te redden en hoevelen in den engeren zin des woords een beroep doen op de woningmarkt valt niet te zeggen. Men kan echter mijns inziens aannemen, dat zij, die financieel zich ietwat ruimer kunnen bewegen, bij voorkeur zelfstandige huisvesting in eigen woonruimte zoeken.

Waar kunnen deze rentetrekkers en gepensioneerden, deze ietwat beter-gesitueerden de verlangde huisvesting thans vinden?

Vooreerst in de aloude „hofjes”. In Amsterdam vinden 1.300 bejaarden (2,2 % van het totaal) plaats in hofjes. In de laatste jaren is belangrijke verbetering gekomen in deze hofjes. Vele zijn verbouwd en er zijn bovendien nieuwe en zeer modern ingerichte gekomen in plaats van de oude hofjes, die niet meer konden worden aangepast aan de eischen des tijds. Het aantal beschikbare plaatsen is echter ongeveer gelijk gebleven.

De laatste 20 jaar hebben de organen der volkshuisvesting, voorloopig op bescheiden schaal, denzelfden weg bewandeld, die onze voorouders hebben aangewezen. De gemeente Amsterdam en enkele woningbouwverenigingen hebben kleine complexen woningen gebouwd, welke speciaal voor oudelieden zijn bestemd. Een bijzonderheid hierbij is, dat deze complexen zijn opgenomen in de woningblokken, bestemd voor normale gezinnen. De gedachtegang was, dat, op deze wijze de oudelieden in de gelegenheid zijn zich te vestigen in hetzelfde blok, waar hun kinderen of kleinkinderen wonen, hetgeen o.a. op eventuele hulp en bijstand bij ziekte e.d. een groot gemak voor de bejaarden zou opleveren. De weekhuren liggen belangrijk beneden den kostprijs en varieeren van f 2,75 tot f 4,75. De woningen omvatten aanvankelijk een woonkamer, een slaapkamer en een keuken. Later heeft men hier en daar de ruimte in de kap benut om daarin nog een kamertje aan te brengen, waar de bewoners ook eens een logé, bijv. een kleinkind, zouden kunnen herbergen. Het aantal dergelijke woningen is zelfs in Amsterdam echter nog niet zeer groot: 450 in totaal, terwijl verder nog een 54 begrepen zijn in complexen arbeiderswoningen, welke nog niet zijn voltooid. Deze speciale woningen zijn zeer gezocht. Mutaties door verhuizing komen zelden voor.

Behalve in deze beide groepen woningen, vindt een klein aantal bejaarden nog eenige gelegenheid tot speciaal voor hen geschikte huisvesting in enkele moderne flatgebouwen.

Taak der volkshuisvestingsorganen voor de zelfstandige bejaarden.

Voorzover mij bekend, bestaat in Amsterdam voor bejaarden geen verdere gelegenheid tot het vinden van voor hen speciaal geschikte huisvesting. Dit beteekent, dat de duizenden, die niet als commensaal ergens in willen trekken; niet opgenomen worden bij verwanten, geen plaats vinden in hofjes, speciale kleine woningen voor bejaarden en niet in aanmerking kunnen of willen komen voor opneming in een gesticht, pension-tehuis of een der particuliere winstbeoogende pensions, aangewezen zijn op de gewone woningmarkt.

Een groot deel van hen zal, reeds om financieele redenen, genoegen moeten nemen met de goedkoopste woningen, hetgeen meebrengt ongunstige ligging, onvoldoende inrichting e. d. Uit een oogpunt van humaniteit is dit op zichzelf reeds te veroordeelen. Wij willen te dezer plaatse dezen factor echter buiten beschouwing laten en alleen letten op den zakelijken kant.

Zakelijk beschouwd is het, bij de heerschende woningnood, ongetwijfeld een eisch, dat in de eerste plaats woningen beschikbaar kunnen worden gesteld voor jonge gezinnen met kinderen. Het is zakelijk niet te verdedigen; dat een deel van den reeds zoo beperkte woningvoorraad in beslag wordt genomen door personen, in casu bejaarden, van wie een groot aantal veel beter en veel meer in

overeenstemming met eigen verlangens, woongelegenheid zou kunnen vinden in pension-tehuizen, tehuizen voor rentetrekken en andere inrichtingen, die speciaal voor hen geschikt zijn en geëxploiteerd worden met volledige inachtneming van de bijzondere behoeften der bejaarden.

Het zou zeer gewenscht zijn, dat wij konden beschikken over eenige cijfers, hetzij voor Amsterdam, hetzij voor andere gemeenten, waaruit bleek in welke mate de woningmarkt thans wordt belast door op zichzelf wonende ouden van dagen. Dergelijke cijfers schijnen echter, naar mij van deskundige zijde wordt verzekerd, niet beschikbaar te zijn. Dit is echter wel het geval voor het vooroorlogse Duitsland³⁾.

Uit een enquête, welke door Prof. Polligkeit in 1938 werd ingesteld in Frankfurt, bleek, dat ongeveer 10 % van de door hem onderzochte woningen bewoond waren uitsluitend door bejaarden, waarvan ongeveer de helft gehuwd was, terwijl niet minder dan 42 % dezer woningen bewoond werden door alleenstaande mannen of vrouwen boven 65 jaar.

Het spreekt vanzelf, dat er geen sprake van kan zijn alle zelfstandigwonende bejaarden te nopen hun zelfstandige woning op te geven. Doch zeker is het, dat een aantal van hen gaarne zou hebben gebruikgemaakt van een betere gelegenheid tot huisvesting, indien deze slechts in voldoende mate voorhanden ware geweest. Het staat m.i. vast, dat de woningmarkt niet onaanzienlijk zou worden ontlast, indien voorzien ware in de behoefte aan gestichten, resp. voor onvermogenen en minvermogenen, voor zwakken en invaliden; aan inrichtingen voor algeheele verzorging van valide ouden van dagen uit elken welstandskring; aan gebouwen waarin rentetrekken, gepensioneerden en soortgelijke bejaarden, tegen zoo laag mogelijke huurprijs eigen woonruimten kunnen bewonen op een wijze, welke is aangepast aan de speciale eischen voor bejaarden.

Tehuizen voor rentetrekken.

Ik wil nog opmerken, dat deze behoefte, hoewel men ten plattelande eerder intrekt bij gehuwde kinderen, geenszins alleen voor de groote steden bestaat, doch ook voor de kleinere steden en dorpsgemeenten, zooals blijkt uit het feit, dat juist voor dergelijke gemeenten, zoowel door particuliere als kerkelijke lichamen, voortreffelijke tehuizen tot stand zijn gebracht (veelal voor verschillende gemeenten gezamenlijk), waarin rentetrekken en andere bejaarden met betrekkelijk geringe inkomsten passende woonruimte kunnen huren.

Conclusies.

De inhoud van mijn betoog moge ik als volgt samenvatten:

1. De zorg voor de ouden van dagen vormt een taak, welke zich niet beperkt tot de armen, doch zich uitstrekt tot personen van elken welstandskring. Men heeft hier te doen met een oeconomisch en sociaal belang, waarbij betrokken zijn armenzorg en maatschappelijk hulpbetoon, volksgezondheid en volkshuisvesting.

2. Het aantal bejaarden (65 jaar en ouder) neemt zeer sterk toe, ook in verhouding tot het totaal der bevolking. Dit verouderingsproces zal nog voortschrijden en eischt bijzondere voorzieningen.

3. Een deel dezer bejaarden komt in aanmerking voor en verlangt algeheele verzorging in gestichten of in pension-tehuizen e. d. Er bestaat gebrek vooral aan laatstbedoelde inrichtingen.

Een oeconomisch gebruik der beschikbare woningvoorraad brengt mede, dat vrijkomende grootere perceelen, c.q. combinaties van perceelen, waarvan elk thans dient tot huisvesting van een gezin, zooveel mogelijk worden ingericht en gebruikt voor huisvesting van een aantal

op zichzelfstaande bejaarden (kleine pension-tehuizen) in den geest van het pension-tehuis „Huis en Haard” in Amsterdam.

4. Een zeer groot deel der bejaarden verlangt voor zichzelf te zorgen en is financieel en fysiek daartoe in staat. (Rentetrekken, gepensioneerden, enz.) Voor hen zijn noodig speciale woonvoorzieningen (Tehuizen voor rentetrekken).

5. Door het gebrek aan inrichtingen, als bedoeld sub 3 en 4, wordt een deel der reeds te geringe woningvoorraad, welke geschikt zou zijn voor kleine gezinnen, in beslag genomen door op zichzelf wonende bejaarden.

6. Het is urgent de woningmarkt zooveel mogelijk te ontlasten door alleenstaande bejaarden op andere, meer oeconomische wijze huisvesting te bezorgen. Het treffen der daartoe noodige voorzieningen ligt op den weg van de organen van armenzorg en maatschappelijk hulpbetoon, volksgezondheid en volkshuisvesting, ten deele elk voor zich, ten deele in onderlinge samenwerking. De noodige voorzieningen omvatten:

a. inrichtingen voor algeheele verzorging van „armen” (oudeliedengestichten, verzorgingshuizen); taak der armbesturen;

b. inrichtingen voor algeheele verzorging van personen uit elken welstandskring (pension-tehuizen) met ruime schakeering van den aard der geboden huisvesting en den te betalen pensionprijs; taak voor instellingen van algemeen nut en semi-philantropische instellingen;

c. inrichtingen tot verzorging van chronische zieken en invaliden, die permanente deskundige verpleging noodig hebben, zoowel armen (te combineren met a) als personen, die lagere of hogere verpleegprijs kunnen betalen; taak voor instellingen van weldadigheid, semi-philantropische instellingen en de organen der volksgezondheid;

d. speciale woningen voor minvermogene bejaarden, hetzij hofjes, hetzij bijzondere woningen voor bejaarden, opgenomen in de gewone complexen van arbeiderswoningen; taak van philantropische of semi-philantropische instellingen en van organen der volkshuisvesting;

e. tehuizen voor rentetrekken, gepensioneerden e. d., verschaffende bescheiden, doch behoorlijke woongelegenheid, met gelegenheid tot het voeren van eigen huishouding, tegen een huurprijs, aangepast aan financieele draagkracht; taak van organen der volkshuisvesting, ook van eigen bouwers.

7. Het is dringend noodig, dat armenzorg, maatschappelijk hulpbetoon, volksgezondheid en volkshuisvesting gezamenlijk het tot stand komen der noodige voorzieningen voorbereiden, o. a. door, in georganiseerde samenwerking, aan de hand van reeds opgedane ervaringen t. d. a., de eischen te formuleeren, waaraan speciaal de pension-tehuizen en de tehuizen voor rentetrekken moeten voldoen, en de exploitatiemogelijkheden en financieringsmogelijkheden te bestudeeren.

8. Bij den opzet van uitbreidingsplannen en bij den „wederopbouw” dient systematisch rekening te worden gehouden met de in het voorgaande gegeven wenken.

Mr. J. EVERTS.

DE BEVOLKING VAN AMSTERDAM.

De eind 1943 verschenen 29ste Jaargang van het „Statistisch Jaarboek der Gemeente Amsterdam”, bevat als gewoonlijk zeer veel gegevens over leven en bedrijf der hoofdstad. Aan een enkel hoofdstuk in dit werk willen wij hieronder in het bijzonder eenige aandacht schenken, en wel aan de gegevens betreffende de bevolking. Daarbij zullen wij eensdeels aansluiten bij de problematiek, gesteld in het artikel van Mr. J. Everts in dit nummer¹⁾, terwijl anderzijds als maatstaf voor de

¹⁾ Mr. J. Everts: „De verzorging en huisvesting van bejaarden”.

³⁾ Zie ook het tijdschrift „Soziale Wohnungsbau in Deutschland”. Verlag der D. Arbeitsfront, Berlin, van 1 Febr. 1942, met uitvoerige cijfers, ontleend aan de Rijkswoningtelling van 1927.

Amsterdamsche gegevens een enkele vergelijking met de cijfers voor geheel Nederland zal worden gegeven.

Stand der bevolking.

Wij willen hierbij in het bijzonder drie aspecten naar voren doen treden, het totale aantal inwoners, de verdeling van dit aantal naar geslacht en de verdeling naar den leeftijdsopbouw.

Van de ruim 9 miljoen inwoners van Nederland woonden er eind 1941 ruim 800.000, d.i. 8,8 %, in Amsterdam. Deze verhouding is de voorafgaande honderd jaar wel eenigszins gewijzigd, zooals uit onderstaand staatje blijkt.

Amsterdamsche bevolking in procenten van de totale bevolking.

1 Jan. 1840	7,7 %
31 Dec. 1889	9,0 %
31 Dec. 1909	9,7 %
31 Dec. 1920	10,0 %
31 Dec. 1930	9,5 %
31 Dec. 1939	9,1 %
31 Dec. 1941	8,8 %

Tot omstreeks 1920 blijkt Amsterdam in toenemende mate aantrekkingskracht uit te oefenen op de Nederlanders, voorzover die in deze stad de basis van hun maatschappelijk bestaan vinden. Nadien is de relatieve betekenis van Amsterdam als wooncentrum eenigszins afgenomen. Dit kan ongetwijfeld voor een groot deel verklaard worden uit den trek naar de rand- en forensengemeenten, al is het tevens niet onmogelijk, dat voor een „werkstad” als Amsterdam deze relatieve teruggang als bevolkingscentrum op een naar verhouding iets minder sterk toenemen van de betekenis als economisch centrum wijst. Zulks zou o.m. uit het steeds geringer worden der verkeersweerstand, waardoor de ontwikkeling van de economische activiteit van ons land niet zoo sterk meer aan bepaalde oude centra was gebonden, alsmede wellicht uit het, door het meer rechtstreeks verschepen vanuit Nederlandsch-Indië, minder worden van den zgn. kolonialen handel, die voor Amsterdam tot den vorigen wereldoorlog nog altijd een belangrijke economische factor was, verklaard kunnen worden.

Over de verhouding van het aantal mannen en vrouwen geeft de Amsterdamsche statistiek wel materiaal, dat echter nader moet worden bewerkt om tot het cijfer van het aantal vrouwen per 1.000 mannen te komen, zooals dit ook in de Jaarcijfers voor Nederland wordt gegeven. Wij krijgen dan het volgende resultaat:

Aantal vrouwen per 1.000 mannen.

	Amsterdam	Rijk
1840	1.218	1.045
1889	1.126	1.024
1909	1.099	1.021
1920	1.070	1.013
1930	1.072	1.013
1940	1.051	1.003
1941	1.055	1.003
overschot 1941 in % van 1840	25,2 %	6,7 %

Niet alleen blijkt het vrouwenoverschot voor de hoofdstad veel hooger te zijn dan voor het geheele land, maar ook de ontwikkeling wijst hier op een geringere afneming van dit overschot dan voor geheel Nederland. Bedraagt dus momenteel het vrouwenoverschot voor Nederland 1 op 333, voor Amsterdam is dat thans nog 1 op 18.

Tevens echter wijzen de cijfers inzake sterfte, migratie en geboorte er op, dat deze uitzonderingspositie op den duur (abnormale ontwikkeling in migratie of sterfte buiten beschouwing gelaten) geleidelijk zal verdwijnen en dat dus voor de toekomst het vrouwenoverschot voor de hoofdstad vrij stellig niet zooveel van het algemeene Nederlandsche cijfer meer zal afwijken.

Een derde aspect van den stand der bevolking is de leeftijdsopbouw. Het Statistisch Jaarboek geeft hieromtrent helaas geen nadere gegevens, wij kunnen deze echter voor 1941 wel halen uit een eveneens recente

publicatie van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam, inzake den bevolkingsopbouw²⁾. Wij krijgen dan het volgende overzicht:

Indeeling der bevolking in leeftijdsgroepen (in procenten).

	Tot 20 jaar	20—44 jaar	45—64 jaar	65 jaar en ouder
1930 Amsterdam	34,2	41,1	18,6	6,1
Nederland	40,0	36,7	17,1	6,2
1941 Amsterdam	29,8	40,5	22,4	7,2
Nederland	36,8	37,7	18,4	7,1

In de eerste plaats valt op, dat, zooals voor een groote stad valt te verwachten, voor Amsterdam het aandeel van de jeugd in de totale bevolking veel geringer is dan voor het geheele land en dat in de hoofdstad de groep der volwassenen van 20—44 jaar de grootste bezetting heeft, welke ook boven die voor Nederland ligt. Reken men de groep van 20—64 jaar tot de productieve bevolking, dan is Amsterdam wel bij uitstek een „actieve” stad, waar bijna 63% der bevolking (voor Nederland 56%) tot de productieve leeftijdsgroep behoort. De groep der ouderen boven de 65 jaar is in de hoofdstad en het geheele land ongeveer even sterk vertegenwoordigd.

Belangrijk zijn voor ons onderwerp vooral de mutaties sinds 1930 in den bevolkingsopbouw. De algemeene veroudering der bevolking in de Westersche landen blijkt voor Amsterdam aanzienlijk sterker te zijn dan voor Nederland, dat in dit opzicht trouwens, zooals bekend, als land een nog veel gunstiger positie inneemt dan de meeste Europeesche landen.

Toe- (+) of afneming (—) van het aandeel der verschillende bevolkingsgroepen van 1930—1941 (in procenten).

	Amsterdam %	Nederland %
Beneden 20 jaar	— 12,9	— 8,0
20—44 jaar	— 1,5	+ 2,7
45—64 jaar	+ 20,4	+ 7,6
65 jaar en ouder	+ 18,0	+ 14,5

Voor de verschuiving naar de oudere middengroep is voor de hoofdstad vrij sterk, terwijl de afneming van het aandeel der jeugdige bevolking in Amsterdam tamelijk snel is gegaan. Een typische illustratie van dit afnemen der jeugdbevolking geeft bijv. de afneming van het aantal leerlingen bij het gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs van ruim 98.000 in 1935 tot ± 88.500 in 1941, d.i. een afneming met bijna 10 % in 6 jaar.

Volgens de methode, die wij reeds eerder toepasten³⁾, willen wij voor de verschillende groepen het zgn. aanvullingspercentage voor 1 jaar berekenen. Wij krijgen dan het volgende resultaat:

Toeneming (+) of afneming (—) van het aandeel der verschillende leeftijdsgroepen der Amsterdamsche bevolking in 1 jaar, op grond van de bevolkingsgegevens voor 1941 (in procenten).

	toekomstige percentages op basis van 1941	Gemiddeld werkelijk jaarlijksch aanvullingspercentage 1930—1941
0—19 jaar	— 1,68 %	— 1,17 %
20—44 „	— 0,30 „	— 0,14 „
45—64 „	+ 1,65 „	+ 1,85 „
65 jaar en ouder	+ 1,81 „	+ 1,64 „

Uit deze geraamde veranderingspercentages blijkt, dat de afneming van de jeugdgroep vrij sterk is, de vermindering in den leeftijd van 20—44 jaar nog tamelijk gering, terwijl de toeneming der bevolking, en daarmee dan de veroudering der bevolking, voornamelijk in de oudere leeftijdsgroepen plaats zal vinden. Een vergelijking met de in de tweede kolom gegeven gemiddelde werkelijke jaar-

²⁾ Zie: Statistische Mededeeling No. 120 van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam.

³⁾ Zie „E.-S.B.” van 24 Nov. 1943, „Ontwikkelingstendenzen in den bevolkingsopbouw van eenige landen” door J. Willems.

lijksche veranderingspercentages over 1930—1941 wijst er op, dat de afnemning van het aandeel van de jeugdbevolking nog sneller zal plaats vinden dan dit reeds het geval was; ook de vermindering in de groep van 20—44 jaar zal zich waarschijnlijk in sneller tempo voltrekken dan in de afgelopen jaren, toen deze mutatie nog vrij gering was. De toeneming der oudere middelbare bevolking zal wat minder sterk zijn, terwijl, op grond van de berekende verhoudingen, in 1941 daarentegen de toeneming van de groep der oudste bevolking alle andere veranderingen overtreft en in nog sneller tempo plaats vindt dan tot dusver het geval was. Dit geeft het door Mr. Everts behandelde probleem van de verzorging der bejaarden voor Amsterdam een bijzondere actualiteit. Amsterdam vertoont dus uitgesproken duidelijk de algemeene verouderingstendens, die bij de meeste Westersche bevolkingsgroepen is waar te nemen.

Loop der bevolking.

Met de veranderingen in den bevolkingsopbouw zijn wij reeds op het gebied van de ontwikkeling der bevolking gekomen; wij geven hieronder nog een kort overzicht van de geboorte-, huwelijks- en sterftecijfers voor Amsterdam, vergeleken met die voor Nederland.

De ontwikkeling der geboortecijfers was als volgt:
Per 1.000 inwoners.

	Amsterdam	Index-cijfers	Nederland	Index-cijfers
1930	17,4	100	23,1	100
1937	14,5	83,3	19,8	85,7
1941	15,2	87,4	20,3	87,9

Het Amsterdamsche cijfer ligt vrij wat lager dan het algemeene cijfer voor Nederland, en de hoofdstad komt, wat het geboortecijfer betreft, lager dan één der andere groote steden boven de 100.000 inwoners in ons land. Het aantal gezinnen met geen, 1 of 2 kinderen heeft dan ook ver de overhand, zooals uit onderstaand staatje blijkt.

1940 in %.			
Gezinnen met	0	kinderen	28,8
" "	1	kind	31,3
" "	2	kinderen	20,9
" "	3	"	9,7
" "	4—6	"	8,2
" "	7 en meer	kinderen	1,1

De daling der geboortecijfers, welke in 1937 een dieptepunt bereikte, is voor Amsterdam sterker geweest dan voor het geheele land, het herstel daarna is slechts iets geringer dan voor het Rijk.

De huwelijkscijfers voor Amsterdam en voor het Rijk luiden als volgt:

Huwelijken per 1.000 inwoners.

	Amsterdam	Index-cijfers	Nederland	Index-cijfers
1930	8,8	100	8,0	100
1932	7,9	89,8	6,9	86,3
1939	12,1	137,1	9,2	115,0
1941	8,7	98,9	7,3	91,3

De huwelijkscijfers voor Amsterdam liggen hooger dan die voor geheel Nederland. De daling in de depressie (1932 is voor stad en land een dieptepunt) is voor de hoofdstad iets minder geweest. De vóóroorlogsche huwelijks-hausse blijkt zich ook in Amsterdam veel sterker te hebben gemanifesteerd, terwijl anderzijds het dieptepunt tot dusver voor dezen oorlog (in 1941) voor Amsterdam niet zoo laag ligt als vóór geheel Nederland. In het algemeen blijkt, dat voor de hoofdstad de toppen in het verloop der huwelijkscijfers meestal hooger en de daling meestal minder diep zijn dan voor geheel Nederland.

De sterftecijfers blijken uit onderstaande tabel:

Per 1.000 inwoners.

	Amsterdam	Index-cijfers	Nederland	Index-cijfers
1930	8,4	100	9,1	100
1938	8,1	96,4	8,5	93,4
1941	10,7	127,4	10,0	109,9
Jan./Aug. '43 ¹⁾	11,3	134,5	9,9	108,8

¹⁾ Voorloopig.

De ontwikkeling in dezen oorlog van Amsterdam t.o.v. Nederland is hier wel frappant. Lag de laatste 10 jaar vóór dezen oorlog het sterftecijfer voor de hoofdstad in het algemeen onder dat voor het geheele land, in den oorlog zijn de omstandigheden voor de hoofdstad in dezen klaarblijkelijk relatief ongunstiger geworden, zoodat dit cijfer van 1940 af voortdurend nog stijgt ten opzichte van de eveneens gestegen sterftecijfers voor Nederland. De stijging van 1938 af, het laagste cijfer vóór den oorlog, bedraagt tot en met Jan./Aug. 1943 voor Amsterdam bijna 40% en voor Nederland ruim 16%. Bezie men voor Amsterdam de sterfte onder de verschillende leeftijds-groepen, dan is de algemeene toeneming van het sterftecijfer in dezen oorlog (1938/39—1942) over de geheele linie te constateeren, maar blijkt toch voornamelijk te hebben plaats gevonden in de groep van 1—30 jaar, waarbij 25—29 en 5—9 jaar de groepen met de hoogste stijging zijn (beide gem. 90%), en in de leeftijdscategorie van 35—49 jaar (gem. 55% toeneming). Bezie men de in de Amsterdamsche statistiek gegeven verdeling van binnen en buiten de gemeente overleden Amsterdammers, dan blijkt, dat het aantal sterfgevallen van Amsterdammers buiten hun gemeente, van gemiddeld 250 in 1938/39 tot gem. 800 in 1941/42 is toegenomen.

Recente ontwikkeling.

Bezien wij tenslotte in het kort, op grond van eenige voorloopige gegevens, t.e.m. het derde kwartaal 1943, den recenten stand en loop der bevolking van Amsterdam, dan kunnen we in het kort het volgende opmerken.

Als gevolg van een vrij hoog vertrekoverschot neemt de bevolking der hoofdstad nog steeds af, zoodat thans $\pm 8\%$ der Nederlandsche bevolking in Amsterdam woont. In verband met het grooter vertrek van mannen, door de buitengewone omstandigheden, is het vrouwenoverschot iets toegenomen en bedroeg in September 1943 zoowat 61 op 1.000. Over den bevolkingsopbouw hebben wij geen volledige gegevens ter beschikking; het beloop van geboorte-, sterfte- en migratiecijfers wijst er echter op, dat de ontwikkeling zich in den boven aangeduiden zin voltrekt, d.w.z. dus afnemning van het aandeel der jeugdige bevolking, toeneming van het percentage der oudere en oudste bevolking. De geboortecijfers vertoonen het laatste jaar een toeneming met gemiddeld 11% (voor Nederland bedraagt deze stijging ongeveer 7%). De reeds eerder gestegen sterftecijfers blijven zich, evenals voor het geheele land, zoowat op hetzelfde peil bewegen. Het huwelijkscijfer, dat in 1942 zeer sterk opliep tot 13,8‰, daalt in 1943 opnieuw, en ook thans is, ten opzichte van het normale peil, de stijging in 1942 sterker en de daling daarna weer minder scherp dan die voor geheel Nederland. In het algemeen blijkt dan ook, dat de bevolking der groote steden bij een gunstige huwelijksconjunctuur, om wat voor reden ook, nog eerder de mogelijkheid voor het sluiten van een huwelijk aanwezig acht, terwijl zij bij een dalend verloop van het aantal huwelijken eerder een minimum bereikt dan de bevolking der agrarische gebieden en kleinere gemeenten.

J. WILLEMS.

ONTVANGEN BOEKEN, BROCHURES EN STATISTIEKEN.

BOEKEN

Zakenwereld-reeks no. 9: *De effectenbeurs vroeger — nu — straks*, door J. H. Wijnand. Met een woord vooraf van C. F. Overhoff, voorzitter der Ver. v. d. Effectenhandel. (Amsterdam 1943; N.V. Nederlandsche Uitg. „Opbouw”).

Sociaal-economische problemen der Groninger Veenkoloniën door Dr. E. W. Hofstee. Practische onderzoekingen op sociaal-economisch gebied. (Assen 1943; Van Gorcum & Comp. N.V.).

BROCHURE

Departement van Sociale Zaken. *Verrichtingen gedurende het jaar 1942.* ('s-Gravenhage 1943; Rijksuitgeverij).

STATISTIEK

Statistiek voor het slagersbedrijf IX. (1941/1942). ('s-Gravenhage 1943; Stichting Economisch Instituut voor den Middenstand).

OVERHEIDSMAATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID

Organisatie bedrijfsleven. Instelling van een Centraal college van bedrijfsorganisaties voor het bouwwezen (cencobouw) als verticale organisatie voor het bouwwezen. Bij de vakgroep Tusschenpersonen in textielgoederen zijn zes ondervakgroepen ingesteld. Reorganisatie van de vakgroep Groothandel in huishoudelijk glas, porselein en aardewerk, alsmede wijziging van de instellingsbeschikking voor de vakgroep Groothandel in minerale olieproductien. Een drietal secties is gevormd bij de ondervakgroep Detailhandel in drogisterij-artikelen. Wijzigingen in de organisatie van de stalen ramenindustrie, de griendhout- en rietverwerkende industrie en de glasindustrie. Instelling van een ondervakgroep Groothandel in klompen, van een

sectie Groothandel in gebruikte vaten in waaivorm, een sectie Grossiers in zuidvruchten. Wijziging in de aanmeldingsvoorschriften voor de vakgroep Kunstleder en gerubberde weefsels. (E. V. Nos. 35, 36, 37 en 38; blz. 949, 956, 981, 984, 1010, 1013 en 1034).

Prijzeregelingen. Beschikkingen van den Gemachtigde voor de Prijzen met betrekking tot prijsregeling voor biezen en ongeschild teenhout, voor geneeskrachtige kruiden, voor heide, voor pootaardappelen oogst 1943, voor stroo, maximumprijzen voor pot- en perkplanten en snijbloemen, prijsverordening voor goedgekeurde zaaipeulvruchten oogst 1942, voor zeevisch, voor nest, voor kerstboomen, voor schapen, voor dakriet oogst 1942, voor chemisch wasschen en verven door tusschenkomst van zgn. verzendinrichtingen, voor wilgenstokken en -stelen. Instelling van een „Fonds voor de Prijzenpolitiek” ter bevordering van een doeltreffende prijspolitiek. Besluiten inzake administratievoorschriften voor bakkers, voor handelaren in mijnhout en voor kleinhandelaren in en herstellere van huishoudelijke metaalwaren, enz. Calculatievoorschriften ten aanzien van uit celvezels vervaardigde III-cylindergarens en aanvulling der calculatiebeschikkingen voor tricotgoederen en kousen en sokken. Prijzeregelingen op vervoersgebied ten aanzien van administratievoorschrift 1943 voor het Beroeps-goederenvervoer langs den weg, maximum-prijzen voor reparatie van binnenvaartuigen en tabellen voor het berekenen van de prijzen voor het verrichten van besteldiensten met driewielige bakfietsen, transportrijwielen en handwagens. (E. V. Nos. 34, 35, 36, 37 en 38; blz. 928, 929, 936, 951, 953, 957, 984, 985, 990, 1009, 1011, 1034, 1036, 1037, 1042 en 1043).

STATISTIEKEN

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	15 Jan. 1944 in guldens	22 Jan. 1944 in guldens
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	85.158.969,90	67.322.061,26
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	957.102,02	449.144,33
Voorschotten op ultimo Dec. 1943 aan de gem. verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel. aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsb. alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	26.048.415,97	26.048.415,97
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	324.244.521,49	324.193.890,93
Idem voor Suriname ¹⁾	8.703.887,58	8.703.340,08
Idem voor Curaçao ¹⁾	95.986,55	95.986,55
Kasvord. wegens credietverstreking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijkscomptabelen	284.539.660,—	302.812.022,20
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	160.730.491,78	151.566.710,78
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	—
Voorschot door De Ned. Bank in reg.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.706.000,—	6.706.000,—
Schatkistpromessen in omloop	3.102.800.000,— ²⁾	3.086.400.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	217.040.309,—	216.192.101,—
Schuld op ultimo Dec. 1943 aan de gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsb. alsmede op de bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	3.150.542,46	3.367.587,86
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	648.423.573,24	650.080.333,91
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	819.648,20	854.648,20
Id. aan div. instellingen ¹⁾	446.038.217,18	446.039.095,81

¹⁾ In reg.-crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks ondergebracht bij De Nederlandsche Bank nihil.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels, open marktpapier, beleeningen, voorschotten a/h. Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeisb. schulden
7 Febr. '44	4.345.594	148.422	4.564.741	4.410.601
31 Jan. '44	4.336.262	144.988	4.553.193	4.400.802
24 " '44	4.277.620	145.646	4.492.726	4.431.668
17 " '44	4.223.864	151.469	4.447.407	4.298.622
10 " '44	4.280.231	143.678	4.396.066	4.250.078
3 " '44	4.147.220	134.220	4.362.287	4.218.856
27 Dec. '43	4.145.538	135.198	4.360.008	4.217.827
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldo in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Saldo Rijk R/C (D/C)	Schalkispapier rechtstr. ondergebracht
7 Febr. '43	3.649.463	761.134	85.207	C. 124.740	—
31 Jan. '44	3.620.110	780.585	83.573	C. 112.384	—
24 " '44	3.552.668	788.952	82.181	C. 153.609	—
17 " '44	3.527.932	770.647	79.903	C. 178.425	—
10 " '44	3.514.600	735.167	77.396	C. 192.228	—
3 " '44	3.511.514	707.131	74.691	C. 182.234	—
27 Dec. '43	3.477.519	740.019	73.503	C. 106.903	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (d.d. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, vanaf 5 Juli opgenomen onder de buitenlandsche portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”.

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL.

(in mill. Francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Reclskredietkassen	Crediet a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheidsfondsen	Circulatie	Postcheque ambt	Rekening-Courant
20 Jan. '44	77.915	936	16.402	1.879	84.616	6.987	4.700
13 " '44	77.724	829	17.028	1.936	84.433	6.978	5.285
6 " '44	77.391	899	17.466	1.894	84.156	7.027	5.646
29 Dec. '43	76.983	947	16.729	1.900	83.211	7.038	5.489
22 " '43	76.478	826	16.630	2.020	82.885	1.856	5.350
8 Mei '40	23.609	5.394	595	1.480	29.806	—	990

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1943 het Jaarregister 1943, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Administratieplicht	27, 55	Scheidsgerecht Voedselvoorziening	41		
Algemeen Vestigingsverbod	55	Sierteelt	41		
Ambacht	27	Steunverleening a. Stilgelegde Bedrijven	40, 55		
Arbeidszaken	27, 55	Suikerbieten e. d.	41		
Bank- en Credietwezen	41	Tabak	40		
Belastingzaken	41	Textiel	40		
Betalingsverkeer met het buitenland	27	Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek	41		
Handel	27, 55	Tuinbouw	41		
Heffingen	41, 55	Vee	41		
In- en Uitvoer	26	Veevoeder	41		
Industrie	27, 55	Vestigingswet Kleinbedrijf	41		
Kamers van Koophandel	40	Visscherij	41		
Landbouw	41	Vlas	41		
Monopolieproducten	55	Zaden	41		
Omzetbelasting	41	Zuivel	41		
Opheffing Centrales	40				
Organisatie Bedrijfsleven	27, 83				
Pluimvee	41				
Prijsregelingen	40, 83				

Binnenkort verschijnt:

DE KOLENVOORZIENING VAN NEDERLAND

door

Dr. A. DE GRAAFF

Publicatie No. 35 van het Nederlandsch Economisch Instituut

Uitgave van De Erven F. BOHN N.V. — Haarlem

Binnenkort verschijnt:

DE LANDBOUW ALS BRON VAN VOLKSBESTAAN IN NEDERLAND

samengesteld

door Ir. D. J. MALTHA

met medewerking van
anderen

Publicatie No. 36 van
het Nederlandsch Econo-
misch Instituut.

Uitgave: **DE ERVEN
F. BOHN N.V., Haarlem**

Dr. P. J. Verdoorn:

Ontwikkeling en druk der constante kosten

Publicatie No. 33 A

van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 2.50 *

(Prijs voor leden en donateurs van het N.E.I. f 1.85;
bestellen bij het N.E.I.).

• Verkrijgbaar in den boekhandel

UITGAVE: DE ERVEN F. BOHN N.V., HAARLEM

Hypotheekbanken en Woningmarkt in Nederland

door

Ch. GLASZ

15de publicatie van
het Nederlandsch
Economisch Instituut

Prijs f 1.55*

(Prijs voor donateurs en
leden van het N.E.I. f 1.10;
bestellen bij het N. E. I.).

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave:

De Erven F. Bohn N.V. — Haarlem

De Scheepsbouwnijverheid in Nederland

door **Ir. J. W. Bonebakker**

Publicatie no. 16 van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 1.55*

Donateurs en leden **f 1.10**; bestellen bij het N. E. I.

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave van De Erven F. Bohn N.V. - Haarlem

Koninkl. Nederlandsche Boekdrukkerij
H. A. M. ROELANTS
SCHIEDAM

Onze terzake-kundige staf is te allen
tijde voor gratis advies te Uwer
beschikking. Tel. 69300 (3 lijnen)